

Ett gymnasietorp i Brastad

Ur boken Kvinnor Präster Torpare Bönder

Utgiven 1962 av Sven Rydstrand

Vid Vinbräcka i Brastads socken ligger ett litet torpställe med ägorna sluttande ned mot den vackra Brofjorden. Torpet är en del av gården Holländaröd, vilken en gång under 1600-talet erövrades av den i Bohusläns historia välkända Margareta Hhvitfeldt. Ända tills in på 1900-talet lydde den alltså under Göteborgs Gymnasiums Stipendiekassa. Torpet var dock redan under 1700-talet skattelagt, och torparen måste betala en årlig skatt av 12 daler silvermynt till Göteborgs Gymnasium. Stället benämndes Fisketorpet, som det också heter ännu i dag. I början av 1700-talet blev torpet bebyggt och uppodlat av en inflyttad Lysebo, Hans Nilsson, son till en kyrkovaktare i Lysekil, som hette Nils Olsson. I dennes släkt befinner sig Fisketorpet fortfarande.

Det var kanske inte alltid så roligt att vara gymnasietorpare i Brastad under gångna tider. Ty det blev ofta tvistigheter emellan den fria torparen och åborna på hemmanet.

Gymnasietorparen var friare än andra torpare i bygden, ty när han betalt sina skatter till Gymnasie-Kassan, slapp han att göra dagsverken hos bönderna som de andra. Det förtröt väl också bönderna, att han hade den mäktige Gymnasiebefallningsmannens stöd. Men till tinget kom de inte så sällan, och tack vare protokollen därifrån kan vi nu få en liten inblick i torparens levnadsförhållanden.

Den 13 juli 1782 var torparen Rasmus Eriksson och hans hustru Börtha Persdotter på Fisketorpet instämnda till tinget, som hölls på Kvistrums gästgivaregård. Det var åborna på Holländaröd, Jon Olofsson och Christen Tolfsson, som *"genom skriftlig stämning anställt det käromål och påstående, att svaranderna, vilkas åboende torp skall vara beläget på kärandernas innehavande utmark, måtte lagligen åläggas att för nyttjandet av mulbete till deras får- och boskaps kreatur giva käranderna nöjaktig ersättning samt gälda rättegångskostnaden"*.

Vid tinget inställde sig käranderna personligen, men svaranderna hade i sitt ställe sänt ett ombud, nämligen kassören Ivar Sörensson. Dessutom inställde sig Gymnasiebefallningsmannen, Assessor Josef Hylander från Röe för att bevaka Gymnasiekassans rätt. Kassören Sörensson uppläste först ett s.k. städjebrev, som den förste innehavaren av Fisketorpet hade erhållit år 1772. Det lydde på följande sätt:

"Kuratorerna över Kungl. och Hvitfeldtska Testamentet i Bohuslän höga utslag angående bättre rätt till besittningen av skattelagda platsen Fisketorpet, varom emellan torparen Hans Nilsson samt åborna å Gymnasiehemmanet Holländaröd, Christen Tolfsson och Nils Larsson, varit tvistat. Givet Göteborg den 4 dec. 1772.

Genom Kungl. Göta Hovrätts dom av den 8 juni 1768 såväl som Lagmans Rättens den 10 sept. 1767 är allerede vordet lagligen urskilt, att den utmark, varpå ovan förmälda torp blivit upptaget, är tillhörig berörda Gymnasiehemman och icke Trumslagarebostället Riksöen, varunder den genom förstnämnda tillställda rättegång velat vinnas, och alltså finner Curatorerna sig i rättighet att om besittningen till denna på Gymnasie grund liggande utmark själva nu skilja de stridiga landboer och torpare emellan. Och all den stund jordägarens rättighet till enskild förvaltning av torp och nybyggare å frälse jord sin är i lagen så väl som i uråldrig hävd fyllest grundad, men någon landbo ej får, jordägaren och husbonden till förfång, tillägna sig en lika vidsträckt makt, helst den särskilda åbo- och nyttjanderättigheten,

som genom städjan villkorligen upplåten är, icke sig därhän sträcka eller förtydas kan. För dens skull och som Hans Nilsson redan i flera år bebott och hävdad förenämnda plats i hopp och under försäkran att bliva därvid framgent bibehållen samt därför jämväl årlig skatt till Gymnasium av Tolv Daler Silvermynt villigt erlagt. Svärfadern Pehr Jonsson har dessutom med mycken flit och arbete i en stenbunden och obärande mark detta torp alldeles ifrån öde uppodlat och med åbyggnad försett. Alltså pröva och finna Curatorerna, det torparen Hans Nilsson äger framför hemmansåborna en ostridig förmånsrätt till besittningen av förenämnda plats och nybygge, Fisketorpet kallat, som utan bolbyens förskränkelse finnas kunna äga bestånd, samt att han med hustru och barn bör därvid ostörd bibehållas, så länge han eller de förmå ovanberörda fastställda skatt för varje år betala samt torpet och torpstället försvarligen hävda och vid makt hålla. Det vederbörande till besked och efterrättelse länder. År och dag som förut skrivet står.

E. Lamberg – J. C. Thomée – And. Busch./J. Rydqwist."

Emot denna handling, underskriven av både landshövdingen och biskopen, kunde bönderna givetvis inte invända något. Saken ansågs därför avgjord, och tingsrätten avkunnade följande utslag:

"Alldenstund genom det förevista städjebrevet vordet upplyst, ej allenast att Fisketorpet på den utmark blivit avgärdat och upptaget, som hör till Gymnasiehemmanet Holländaröd, utan ock att detsamma är särskilt skattelagt till Tolv Daler Silvermynt eller Två Riksdaler Specie, som därav årligen till Gymnasium utgöras skola, lagen jämväl uti XIX kap., 2 § Byggningsbalken ifråga om de rättigheter avgärde by och bolby njuta bör däribland tydligen upptager mulbete och jordavall för så många kreatur, som vid den förres loge och lada födas kan. För dens skull och med anledning av samma lagens rum prövar tingsrätten rättvist att i detta tvistemål svaranderna en slik förmån tilldöma och dem i följe därav från kärandeparternas påstående frikänna, blivandes dock i avseende uppå omständigheterna rättegångskostnaden förbemälte parter emellan kvittade."

Striderna dessa parter emellan avstannade dock inte därmed. År 1794 finner vi dem åter vid tinget. Då gäller det Rasmus Erikssons vattenkvarn, som bönderna anser står på deras mark. Även denna gång var de dock ute i ogjort ärende.

År 1830 hade dåvarande åborna på Holländaröd Johannes Olsson den äldre, Johannes Olsson den yngre, Anders Olsson och Anders Bryngelsson instämt dåvarande torparen Christen Andersson på Fisketorpet med yrkande av ansvar för olovligt mulbete och torvtäkt. Bönderna infann sig då ej själva vid tinget utan sände nämndemannen Elias Hansson i Bräcke med fullmakt. Fullmakten var dock inte försedd med vare sig vittnesunderskrifter eller sigill, varför den ogillades vid tinget. Käranderna ansågs därför såsom uteblivna och målet avskrevs.

Christen Andersson avled år 1856, och hans son Hans Christensson efterträdde honom som gymnasietorpare. I början av 1900-talet friköptes torpet från Hvitfeldtska stiftelsen. Den nuvarande ägaren, John Jonasson, är sonson till Hans Christensson.